

**ZARZĄDZENIE NR 7
DYREKTORA GENERALNEGO LASÓW PAŃSTWOWYCH**

z dnia 12 stycznia 2023 r.

**w sprawie zatwierdzenia „Programu ochrony i zwiększania zasobów wodnych, modernizacji
oraz przywracania wartości użytkowych obiektów małej retencji na gruntach będących w zarządzie
Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe”**

ZG.781.16.2022

Na podstawie art. 33 ust. 1 ustawy o lasach¹, zwanej dalej ustawą, w związku z § 6 Statutu Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe² – w wykonaniu zadań wynikających z obowiązku Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych, określonego w art. 33 ust. 3 pkt 8 ustawy³, a ponadto mając na względzie art. 58 ust. 2 pkt 1 ustawy⁴ – postanawiam, co następuje:

§ 1

Zatwierdzam do stosowania i użytku służbowego „Program ochrony i zwiększania zasobów wodnych, modernizacji oraz przywracania wartości użytkowych obiektów małej retencji na gruntach będących w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe”, stanowiący załącznik do niniejszego zarządzenia.

§ 2

1. Działania opisane w Programie mogą być realizowane przez zainteresowane jednostki organizacyjne PGL LP.
2. Realizacja działań opisanych w Programie stanowi wspólne przedsięwzięcie jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, o którym mowa w art. 58 ust. 2 pkt 1 ustawy.

3. Przedsięwzięcie to może być finansowane:

- 1) ze środków funduszu leśnego, przy zachowaniu przepisów Zarządzenia nr 66 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 15 października 2020 r. w sprawie jednolitych zasad gospodarowania środkami funduszu leśnego w jednostkach organizacyjnych Lasów Państwowych;
- 2) z innych źródeł krajowych i zagranicznych, a w szczególności ze środków własnych jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej lub budżetu Unii Europejskiej.

§ 3

Zarządzenie wchodzi w życie z dniem podpisania, z mocą obowiązywania od dnia 1 stycznia 2023 r.

**DYREKTOR GENERALNY
LASÓW PAŃSTWOWYCH**
Józef Kubica

¹ Art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 672) stanowi, że „Lasami Państwowymi kieruje Dyrektor Generalny przy pomocy dyrektorów regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych”.

² Statut Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe został nadany zarządzeniem nr 50 Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 18 maja 1994 r.; w § 6 Statutu Lasów Państwowych stanowi, że w wykonaniu zadań określonych przez ustawę o lasach oraz przez przepisy wykonawcze do ustawy, a także inne przepisy prawa, Dyrektor Generalny wydaje zarządzenia i decyzje obowiązujące w Lasach Państwowych.

³ Art. 33 ust. 3 pkt 8 ustawy stanowi, że Dyrektor Generalny Lasów Państwowych organizuje wspólne przedsięwzięcia jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych.

⁴ Art. 58 ust. 2 pkt 1 ustawy stanowi m.in., że środki funduszu leśnego mogą być przeznaczone również na wspólne przedsięwzięcia jednostek organizacyjnych Lasów Państwowych, w szczególności w zakresie gospodarki leśnej.

**Załącznik do Zarządzenia nr 7
Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych
z dnia 12 stycznia 2023 r.**

**Program ochrony i zwiększania zasobów wodnych, modernizacji
oraz przywracania wartości użytkowych obiektów małej retencji na gruntach będących w zarządzie
Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe**

Zatwierdzam do użytku służbowego:

DYREKTOR GENERALNY
LASÓW PAŃSTWOWYCH

1. Cel programu

Celem programu jest ochrona i zwiększanie zasobów wodnych, modernizacja oraz przywracanie wartości użytkowych obiektów małej retencji na gruntach będących w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe.

W wyniku podejmowania działań z zakresu małej retencji w Lasach Państwowych w latach 1998-2005 wykonano w sumie 1124 zbiorniki małej retencji o łącznej powierzchni ok. 1360 ha i pojemności wynoszącej ok. 8,4 mln m³ oraz 2216 budowli piętrzących takich jak zastawki, progi, małe jazy i bystrotoki. Działania retencyjne realizowane w nadleśnictwach finansowane były głównie ze środków Lasów Państwowych, przy niewielkim wsparciu

finansowym NFOŚiGW, WFOŚiGW, EkoFunduszu i środków zagranicznych, w tym PHARE.

W perspektywie finansowej 2007-2013 w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko jednostki organizacyjne Lasów Państwowych podjęły się realizacji dwóch projektów, które były pierwszymi w Europie, realizowanymi na tak szeroką skalę przedsięwzięciami związanymi z małą retencją i spowalnianiem odpływu wód ze zlewni górskich i nizinnych, które przyczyniły się do lepszej adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych, przejawiających się głównie poprzez intensyfikację gwałtownych zjawisk pogodowych.

Projekt „Zwiększanie możliwości retencyjnych oraz przeciwdziałanie powodzi i suszy w ekosystemach leśnych na terenach nizinnych” to pierwsza na tak wielką skalę próba połączenia działań leśników w zakresie retencji z aktywną ochroną przed niepożądanymi skutkami przyspieszonego spływu wód powierzchniowych. Projekt obejmował ekosystemy nizinne całego kraju. Uczestniczyło w nim 178 nadleśnictw z terenu 17 Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych. Celem projektu była retencja wód powierzchniowo-gruntowych na obszarach administrowanych przez Lasy Państwowe w obrębie zlewni cieków, przy jednoczesnym zachowaniu i wspieraniu rozwoju krajobrazu naturalnego. W ramach projektu wykonano i/lub zmodernizowano blisko 3600 małych zbiorników i budowli piętrzących, przeprowadzono renaturyzację odwodnionych mokradł oraz, tam gdzie to możliwe, przywrócono naturalną meandryzację rzek oraz wyrównano i spowolniono spływ wód wezbraniowych. Całkowita wartość projektu wyniosła blisko 187 mln zł (z czego dofinansowanie UE ponad 125 mln zł), objętość zretencjonowanej wody docelowo wyniesie ok. 38 mln m³.

Projekt „Przeciwdziałanie skutkom odpływu wód opadowych na terenach górskich. Zwiększenie retencji i utrzymanie potoków oraz związanej z nimi infrastruktury w dobrym stanie” obejmował administrowane przez PGL LP tereny wyżynne i górskie w obrębie których znajduje się 55 nadleśnictw. Całkowita wartość projektu wyniosła ponad 170 mln zł (dofinansowanie UE – ok. 120 mln zł). Celem projektu było spowolnienie odpływu wód z terenów górskich poprzez zwiększenie możliwości retencyjnych zlewni. Pozwoli to na zminimalizowanie negatywnych skutków zjawisk naturalnych w postaci: powodzi, niszczącego działania wód wezbraniowych oraz suszy na górskich obszarach leśnych. W ramach projektu są realizowane działania zwiększające możliwości retencyjne obszarów górskich (m.in. budowa zbiorników, renaturyzacja potoków i obszarów podmokłych), chroniące stoki przed nadmiernym spływem powierzchniowym i erozją (m.in. ubezpieczenie brzegów, zabudowa nieużytkowanych szlaków zrywkowych płotkami drewnianymi, wykonanie wodospustów) oraz gwarantujące utrzymanie właściwego stanu istniejącej infrastruktury hydrotechnicznej (m.in. przebudowa obiektów niedostosowanych do wód wezbraniowych – przebudowa przepustów na obiekty o większym świetle, na mosty i brody, budowa bystrzy). W skład zadań inwestycyjnych weszły kompleksowe zabiegi łączące przyjazne środowisku metody przyrodnicze i techniczne. Założono zrealizowanie ok. 3500 obiektów. Łącznie w obu projektach powstało lub zostało zmodernizowanych ok. 7,1 tys. obiektów.

Zgodnie ze Szczegółowym opisem osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 w ramach obu następných projektów były realizowane działania z zakresu małej retencji i przeciwdziałania erozji, które w jak największym stopniu wykorzystują metody naturalne lub metody techniczne spełniające wymagania środowiskowe.

Projekty zatytułowane jako „Kompleksowy projekt adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu – mała retencja oraz przeciwdziałanie erozji wodnej na terenach nizinnych” (MRN2) oraz „Kompleksowy projekt adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatu – mała retencja oraz przeciwdziałanie erozji wodnej na terenach górskich” (MRG2) wypełniały cele poprzez realizację kompleksowych działań dotyczących zabezpieczenia lasów przed kluczowymi zagrożeniami związanymi ze zmianami klimatycznymi, które będą obejmowały rozwój systemów małej retencji oraz przeciwdziałanie nadmiernej erozji wodnej na terenach nizinnych i górskich.

W ramach tych działań realizowano inwestycje łączące przyjazne środowisku metody techniczne i przyrodnicze obejmujące:

- budowę, przebudowę lub odbudowę zbiorników małej retencji i zbiorników suchych;
- budowę, przebudowę lub odbudowę małych urządzeń piętrzących (zastawki, małe progi, przytamowania) na kanałach i rowach w celu spowolnienia odpływu wód powierzchniowych, przywracania funkcji obszarów mokradłowych i ich ochrony oraz odtwarzanie terenów zalewowych;

- przebudowy lub rozbiórki niedostosowanych do wód wezbraniowych obiektów hydrotechnicznych (mostów, przepustów, brodów);
- spowalnianie i rozpraszanie intensywności spływu wód powierzchniowych poprzez zabudowę przeciwerozyjną dróg i szlaków zrywkowych oraz zabezpieczenie obiektów infrastruktury leśnej przed skutkami nadmiernej erozji wodnej związanej z gwałtownymi opadami (m.in. wodospusty, płotki drewniane, kaszyce, narzut kamienny).

W ramach programu MRN2 wybudowano lub zmodernizowano 502 obiekty leśnej infrastruktury przeciwerozyjnej (np. przepustów, mostków), wybudowano lub zmodernizowano 363 zbiorniki wodne i przywrócono funkcje mokradłowe 316 obszarom. Łącznie zrealizowano 1181 obiektów o potencjalnej pojemności 3,3 mln m³, zaś całkowity koszt wyniósł 234,7 mln zł (144,5 mln zł pochodziło ze środków UE).

W ramach programu MRG2 zabezpieczono 565 obiektów leśnej infrastruktury, zabezpieczono przeciwerozyjnie 279 dróg i szlaków zrywkowych, wybudowano lub zmodernizowano 235 zbiorników wodnych i przywrócono funkcje mokradłowe 7 obszarom. Łącznie zrealizowano 1086 obiektów o potencjalnej pojemności 890 tys. m³, zaś całkowity koszt wyniósł 265,95 mln zł (168,48 mln zł pochodziło ze środków UE).

Na lata 2023-2029 zaplanowano trzeci etap małej retencji (MRN3 i MRG3). Wstępnie zgłoszono 820 zadań w ramach MRN3 (przyjęto 688 na kwotę ok. 405 mln zł) i 603 zadania w ramach MRG3 (463 przyjęto na kwotę ok. 239 mln zł).

Kolejną inicjatywą wpisującą się w Program ochrony i zwiększania zasobów wodnych, modernizacji oraz przywracania wartości użytkowych obiektów małej retencji na gruntach będących w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe” jest projekt pt. „Przywracanie funkcji i poprawa stanu siedlisk hydrogenicznych na terenach pozostających w zarządzie PGL LP na obszarach Natura 2000 i Zielonej Infrastruktury”, który zostanie zrealizowany w latach 2023-2029. Zasadniczym celem projektu jest poprawa kondycji obszarów mokradłowych na obszarach zarządzanych przez Lasy Państwowe, poprzez szeroki wachlarz działań ochronnych, ze szczególnym uwzględnieniem odtwarzania właściwych stosunków wodnych.

Zasadniczym celem realizacji programu jest finansowanie działań chroniących i zwiększających zasoby wodne, w szczególności czynności związanych z modernizacją istniejących obiektów i przywracaniem wartości użytkowych obiektów małej retencji oraz działaniami ukierunkowanymi na poprawę stanu siedlisk mokradłowych.

2. Uczestnicy programu

W programie uczestniczyć mogą zainteresowane jednostki organizacyjne PGL LP ochroną i zwiększaniem zasobów wodnych, modernizacją oraz przywracaniem wartości użytkowych obiektów małej retencji.

3. Czas trwania programu

Planowany okres realizacji programu 2023-2030

4. Zakres działań realizowanych w ramach wewnętrznych inicjatyw jednostek organizacyjnych PGL

Do działań realizowanych w ramach wewnętrznych inicjatyw jednostek organizacyjnych PGL LP na rzecz ochrony i zwiększania zasobów wodnych, modernizacji oraz przywracania wartości użytkowych obiektów małej retencji, przywracania funkcji obszarom mokradłowym, należą:

4.1. Działania z zakresu małej retencji

- a) Budowa, przebudowa lub odbudowa zbiorników
 - zbiorniki bezodpływowe lub odpływowe zasilane wodą gruntową/opadową, spływem lub ciekami okresowymi oraz zbiorniki na rowach;
 - zbiorniki boczne;
 - zbiorniki odtwarzane na starych stawach i zbiornikach przy zapewnieniu ciągłości ekologicznej cieku;

- zbiorniki suche zapewniające ciągłość biologiczną cieku, poldery zalewowe;
- zbiorniki małej retencji wraz z niezbędną infrastrukturą umożliwiającą czerpanie wody do celów przeciwpożarowych na terenach nizinnych.

b) Przywracanie funkcji obszarom mokradłowym

- identyfikacja lub weryfikacja występowania obszarów mokradłowych, ocena ich stanu zachowania (kondycji), określenie potrzeb w zakresie działań ochronnych, projektowanie działań ochronnych;
- budowa zastawek, progów, stopni i innych przytamań na rowach, sztucznych ciekach, okresowych ciekach naturalnych lub ciekach naturalnych w znacznym stopniu uregulowanych;
- zatykanie odpływów i drenaży;
- zasypywanie rowów melioracyjnych;
- budowa opóźniaczy odpływu na rowach;
- doprowadzenie wody do osuszonych terenów mokradłowych w połączeniu z ich renaturyzacją;
- adaptacja istniejących systemów melioracyjnych na terenach nizinnych do pełnienia funkcji retencyjnych z zachowaniem drożności cieku dla ryb, w tym budowa bystrzy, umożliwiających migrację ryb;
- naturalizacja i meandryzacja cieków oraz odtwarzanie terenów zalewowych;
- przeciwdziałanie fragmentaryzacji siedlisk mokradłowych przez infrastrukturę drogową poprzez: budowę brodów, dyłowanek, przepustów, drenów pod drogami, które zwiększają liczbę punktów migrowania wody pomiędzy siedliskami.

4.2. Działania z zakresu przeciwdziałania nadmiernej erozji wodnej

a) Zabezpieczanie infrastruktury leśnej

- budowle kontrolujące osuwiska oraz nadmierny transport/dostawę rumowiska do stale płynących potoków i strumieni (zapobiegające osuwaniu się stoków i skarp zagrażających infrastrukturze leśnej) wykonane z materiałów naturalnych (drewno, kamień) bez stosowania zaprawy cementowej;
- zabezpieczenie skarp narażonych na nadmierny spływ powierzchniowy;
- techniczno-przyrodnicze zabezpieczenia brzegów: ożywione narzuty kamienne i kaszyce, palisady i inne przyrodniczo-techniczne umocnienia brzegów uzasadnione koniecznością ochrony infrastruktury przed działaniem nadmiernej erozji wywołanej przez wody wezbraniowe,
- zabudowa biologiczna stoków narażonych na nadmierny spływ powierzchniowy i brzegów narażonych na nadmierną erozję wywołaną wodami wezbraniowymi (damiowanie, nasadzenia i zakrzewienia) uzasadnione koniecznością ochrony infrastruktury leśnej;
- rozbiórka i modernizacja budowli niedostosowanych do wód wezbraniowych (w tym: rozbiórka zbędnych umocnień brzegów, np. murów oporowych i budowli poprzecznych, np. progów, stopni, zapór oraz przebudowa mostów, przepustów, brodów);
- przebudowa przepustów na brody;
- przebudowa przepustów na obiekty łukowe o większym świetle;
- przebudowa przepustów na mostki;
- przebudowa progów i stopni na kaskady i bystrza w celu przywrócenia ekologicznej ciągłości cieku i naturalnego transportu rumowiska.

b) Zabudowa przeciwerozcyjna dróg i szlaków zrywkowych na terenach górskich

- zabudowa szlaków zrywkowych po zakończeniu pozyskania drewna (płotki drewniane i kamienne ograniczające spływ wód i transport rumowiska

łącznie z zabudową biologiczną);

- zabudowa użytkowanych szlaków zrywkowych, szlaków turystycznych i dróg (budowa wodospustów, opóźniaczy odpływu, dyłowanek, brodów, przepustów itp.).

4.3. Działania z zakresu kształtowania siedlisk

- działania ekstensywne kośne z usunięciem biomasy i/lub pastwiskowe użytkowanie terenu siedliska;
- kontrolowane wypalanie wrzosowisk;
- odslanianie powierzchni torfu przez usunięcie warstwy murszu;
- przeprowadzenie badań inwentaryzacyjnych i weryfikacji poprawności definiowania siedlisk;
- usuwanie gatunków obcych geograficznie i ekologicznie;
- usuwanie podrostu drzew i krzewów (wraz z usunięciem biomasy);
- usuwanie podrostu drzew niezgodnych z danym typem siedliska;
- usuwanie skutków zniszczenia i dewastacji siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków;
- wykaszanie okrajków siedlisk torfowiskowych wraz z usunięciem biomasy;
- wykonanie ekspertyzy hydrologicznej dotyczącej stosunków wodnych na siedliskach podmokłych;
- wykup terenów istotnych dla ochrony siedliska przyrodniczego;
- wypas bydła oraz wykaszanie niedojadów;
- zabezpieczenie terenu siedliska przyrodniczego (np. budowa ogrodzenia);
- zakup i montaż rejestratorów wahań zwierciadła wód;
- zmiana stosunków wodnych poprzez montaż rur przelewowych w tamach bobrowych;
- zmniejszenie zacienienia siedliska – usuwanie drzew i krzewów;
- zwalczanie gatunków ekspansywnych lub obcych, w tym inwazyjnych.

4.4. Działania z zakresu ograniczania zagrożeń

- ograniczanie presji turystyczno-rekreacyjnej, kanalizowanie ruchu turystycznego;
- montaż tablic informacyjnych;
- działania edukacyjne i promocyjne;
- prowadzenie inwentaryzacji lub monitoringu.

4.5. Inne niż ww. działania niezbędne do osiągnięcia celów niniejszego programu.

5. Zasady refundacji poniesionych wydatków ze źródeł funduszu leśnego

Środki funduszu leśnego mogą zostać przeznaczone na refundację poniesionych wydatków na działania realizowane w ramach niniejszego programu przy uwzględnieniu następujących uwarunkowań:

- środki funduszu leśnego mogą stanowić wkład własny do wydatków kwalifikowanych w projektach współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych, realizowanych przez jednostki organizacyjne PGL LP;
- środki funduszu leśnego mogą stanowić do 100% dofinansowania wydatków niekwalifikowanych w projektach współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych, realizowanych przez jednostki organizacyjne PGL LP, w szczególności tych które wpisują się w zakres działań wyszczególnionych w punkcie nr 4;
- środki funduszu leśnego mogą stanowić do 100% dofinansowania wydatków poniesionych na działania wyszczególnione w punkcie nr 4, realizowanych w ramach wewnętrznych inicjatyw jednostek organizacyjnych PGL LP;
- zakres rzeczowo-finansowy działań podlegających refundacji w danym roku, ustalany jest na etapie budowy planów finansowo-gospodarczych PGL LP zgodnie z procedurą ujmowania zadań w planie wydatków funduszu leśnego ustaloną w rozdziale 2 Zarządzenia nr 66 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 15 października 2020 r. w sprawie jednolitych zasad gospodarowania środkami funduszu leśnego.